© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

“MING BIR KECHA” ERTAKLARIDA SHAHRIZODA OBRAZI

G‘ulomjonov Fazliddin Farhodjon o‘g‘li

Annotatsiya

Ushbu maqolada arab xalq og‘zaki ijodining durdonasi bo‘lgan “Ming bir kecha” ertaklar to‘plamidagi Shahrizoda obrazi tahlil qilinadi. Kitobning shakllanish tarixi, ramka hikoyaning mazmuni va badiiy vazifasi yoritiladi. Shahrizodaning aql-zakovati, so‘z san’ati va jasorati orqali hayotni qutqarish g‘oyasi ochib beriladi. Shuningdek, bu obrazning jahon adabiyoti, musiqa va san’atdagi talqinlari hamda zamonaviy ilmiy qarashlardagi o‘rni ko‘rsatiladi.

Kalit so‘zlar: Ming bir kecha, Shahrizoda, ramka kompozitsiya, arab adabiyoti, ertak, ayol obrazi, Shahriyor.

Kirish

“Ming bir kecha” (arabcha: “Alf layla va layla”) jahon adabiyotida eng ko‘p o‘qilgan va eng ko‘p tarjima qilingan asarlardan biridir. Asrlar davomida Sharq va G‘arb o‘quvchilari uni sehrli sarguzashtlar kitobi sifatida sevib o‘qib kelgan. Biroq bu to‘plamning eng muhim jihati alohida ertaklarning o‘zi emas, balki ularni bir butunlikka birlashtirgan ramka hikoya va uning markaziy qahramoni Shahrizodadir.

Shahrizoda oddiy ertakchi emas. U hikoya aytish san’atini o‘limga qarshi qurol sifatida ishlatgan qahramondir. Shu sababli bu obraz nafaqat arab adabiyotida, balki butun jahon madaniyatida aql va so‘z qudratining ramziga aylangan. Maqolaning maqsadi Shahrizoda obrazining mazmunini, badiiy vazifasini va uning adabiy ahamiyatini ochib berishdir.

Asosiy qism

“Ming bir kecha” bir muallif tomonidan bir vaqtda yozilgan asar emas. U asrlar davomida turli xalqlarning og‘zaki va yozma hikoyalari asosida shakllangan to‘plamdir. Tadqiqotchilar kitobning ildizlarini hind va fors adabiyoti bilan bog‘laydilar. X asrda yashagan arab mualliflari, xususan, Ibn an-Nadim (“al-Fihrist” asarida) va al-Mas’udiy “Hazor afsona” (“Ming ertak”) nomli fors to‘plami haqida yozib qoldirgan. Ularning ma’lumotiga ko‘ra, bu kitob arab tiliga tarjima qilingan va unda shoh hamda uning vaziri qizi haqidagi ramka hikoya bo‘lgan. Aynan shu hikoyada Shahrizoda ismi uchraydi.

Keyingi asrlarda to‘plam Bag‘dod va Qohira muhitida kengayib, boyib bordi. Unga sarguzasht, sevgi, hajviy va ibratli hikoyalar, hayvonlar haqidagi masallar qo‘shildi. Kitobning eng qadimgi ma’lum yozma izi IX asrga oid qog‘oz parchasi bo‘lib, uni 1949-yilda tadqiqotchi Nabia Abbott ilmiy muomalaga kiritgan. Unda asarning nomi va ramka hikoyaning boshlanishidan lavha saqlanib qolgan. Shuni ham ta’kidlash lozimki, hozirda dunyoga mashhur ayrim ertaklar, masalan, “Alouddin va sehrli chiroq” hamda “Ali Bobo va qirq qaroqchi” arab tilidagi eng qadimgi qo‘lyozmalarda uchramaydi. Ularni XVIII asr boshida fransuz sharqshunosi Antuan Galland to‘plamga kiritgan. Galland o‘z tarjimasini 1704-yildan boshlab chiqargan, bu tarjima kitobning Yevropada mashhur bo‘lishida hal qiluvchi rol o‘ynagan. Aytishlaricha, bu ikki ertakni unga suriyalik hikoyachi Hanna Diyob aytib bergan.

To‘plamning ramka hikoyasi quyidagicha. Sosoniylar shohi Shahriyor o‘z xotinining xiyonatini bilib qoladi va ayollarga bo‘lgan ishonchini butunlay yo‘qotadi. U har kuni yangi qizga uylanib, ertasiga tong otganda uni o‘ldirishga buyuradi. Shu tariqa shaharda ko‘plab qizlar halok bo‘ladi, odamlar vahimaga tushadi.

Oxir-oqibat vazirning qizi Shahrizoda bu qonli odatga barham berishga qaror qiladi. Otasi qizini bu xavfli yo‘ldan qaytarishga urinsa-da, u o‘z qaroridan qaytmaydi. Shahrizoda singlisi Dunyozod bilan oldindan kelishib oladi: tun bo‘yi Dunyozod singlisidan ertak aytib berishini so‘raydi. Shahrizoda

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

ertakni boshlaydi, ammo tong yaqinlashganda eng qiziq joyida to‘xtaydi. Shoh ertakning davomini bilish ishtiyoqida uni o‘ldirishni ertaga qoldiradi. Bu hol kecha ortidan kecha takrorlanadi.

Ramka hikoyaning oxirida shoh Shahrizodaning donoligi va sadoqatiga amin bo‘ladi, o‘z qonli qaroridan voz kechadi va uni umr yo‘ldoshi qilib oladi.

Ayrim variantlarda bu vaqtga kelib ularning farzandlari ham bo‘lgani aytiladi Shahrizoda obrazining o‘ziga xos xususiyatlari.

Aql va bilim. Hikoyada Shahrizoda juda ko‘p kitob o‘qigan, tarix, she’riyat, hikmatli so‘zlarni yaxshi biladigan, xotirasi o‘tkir qiz sifatida tasvirlanadi. Uning kuchi qilich yoki boylikda emas, bilim va so‘zdadir. Bu jihat obrazni o‘rta asr adabiyotidagi ko‘plab ayol qahramonlardan ajratib turadi.

Jasorat va fidoyilik. Shahrizoda hayotini xavf ostiga qo‘yib, shoh huzuriga o‘z ixtiyori bilan boradi. Uning maqsadi faqat o‘zini qutqarish emas, balki shahardagi boshqa qizlarni ham o‘limdan asrashdir. Shu bois obrazda shaxsiy manfaat emas, jamiyat uchun mas’uliyat ustun turadi.

Psixologik zukkolik. Shahrizoda shohning ichki holatini yaxshi tushunadi. U shohga pand-nasihat qilmaydi, uni to‘g‘ridan-to‘g‘ri ayblamaydi. Buning o‘rniga qiziqarli hikoyalar orqali shohning qalbiga yo‘l topadi. Ertaklardagi ko‘plab voqealar, ya’ni xiyonat, adolat, kechirimlilik, pushaymon, qasos va mehr mavzulari shohning o‘z holatini boshqacha ko‘rishiga yordam beradi. Shahrizoda shoh uchun ham ertakchi, ham ma’naviy tabib vazifasini bajaradi.

Sabr va shirinso‘zlik. Har bir ertakni uzmasdan, qiziqish bilan davom ettirish uchun katta mahorat kerak. Shahrizoda ertakni to‘xtatish joyini ham puxta tanlaydi. Bu uning hikoyachilik san’atini yuqori cho‘qqiga chiqaradi.

Ramka kompozitsiyadagi badiiy vazifasi. Shahrizoda obrazi asarning kompozitsion asosidir. “Ming bir kecha”dagi “hikoya ichida hikoya” usuli aynan uning ertak aytishi tufayli mavjud bo‘ladi. Shahrizoda aytgan ertakdagi qahramon ba’zan boshqa ertak aytadi, o‘sha ertakda yana yangi hikoyachi paydo bo‘ladi. Natijada bir necha qavatli, murakkab, ammo yaxlit badiiy tuzilma hosil bo‘ladi.

Bundan tashqari, bu obraz asarning bosh g‘oyasini ham ifodalaydi: hikoya aytish hayotni davom ettiradi. Hikoya tugasa, hayot ham tugaydi. Shu ma’noda Shahrizoda faqat qahramon emas, balki so‘z san’atining timsolidir. Asardagi o‘lim va hayot, zulm va adolat, sukut va so‘z o‘rtasidagi kurash ham u orqali ochiladi.

Obrazning jahon madaniyatidagi talqinlari. Shahrizoda obrazi asrlar davomida ijodkorlarni ilhomlantirib kelgan. XIX asrda Edward Lane va Richard Burton kabi tarjimonlar kitobni ingliz tilida keng tarqatdilar. Rus bastakori Nikolay Rimskiy-Korsakov 1888-yilda “Shehrazada” nomli simfonik syuitasini yaratdi, unda skripka ohangi Shahrizodaning ovozini ifodalaydi. Misrlik yozuvchi, Nobel mukofoti sohibi Najib Mahfuz 1982-yilda “Alf layla va layla” (“Ming bir kecha va kunduz”) asarini yozib, ertaklar olamini zamonaviy ijtimoiy mavzularga bog‘ladi. Argentinalik yozuvchi Xorxe Luis Borxes esa “Ming bir kecha” tarjimalari haqida alohida esse yozgan va bu kitobni o‘z ijodiga katta ta’sir ko‘rsatgan asarlar qatorida tilga olgan.

Zamonaviy ilmiy qarashlarda Shahrizoda obrazi ko‘pincha ayol aqli va ovozining kuchi ramzi sifatida talqin qilinadi. Marokashlik sotsiolog va yozuvchi Fotima Mernissi o‘zining “Scheherazade Goes West” (2001) kitobida bu obrazni Sharq va G‘arbdagi ayollar erkinligi haqidagi bahslarga bog‘lab tahlil qilgan. Shu bilan birga, ba’zi tadqiqotchilar obrazni o‘rta asr jamiyatining o‘ziga xos sharoitida, ya’ni hukmdorning mutlaq hokimiyati sharoitida ayolning omon qolish strategiyasi sifatida ham o‘rganadilar.

Xulosa

Shahrizoda “Ming bir kecha”ning nafaqat bosh qahramoni, balki uning yaxlit tuzilmasini ushlab turuvchi markaziy kuchdir. Uning obrazi orqali asarda aql, bilim, jasorat, sabr va so‘z qudrati

© 2026 International Conference on Multidisciplinary Sciences and Innovations . All Rights Reserved.

ulug‘lanadi. Shahrizoda zo‘ravonlikka zo‘ravonlik bilan emas, hikmat, so‘z va sabr bilan javob beradi va shu yo‘l bilan hayotni, adolatni hamda inson qalbidagi yaxshilikni tiklaydi.

Bu obraz asrlar o‘tsa-da, o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. U arab adabiyotining ham, butun jahon madaniyatining ham ajralmas qismiga aylangan. Shahrizoda obrazini o‘rganish nafaqat qadimgi ertaklarni, balki so‘zning inson hayotidagi o‘rnini ham chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abbott N. A Ninth-Century Fragment of the “Thousand Nights” // Journal of Near Eastern Studies, 1949.
2. Irwin R. The Arabian Nights: A Companion. London, 1994.
3. Marzolph U., van Leeuwen R. The Arabian Nights Encyclopedia. Santa Barbara, 2004.
4. Mahdi M. The Thousand and One Nights (Alf Layla wa-Layla). Leiden: Brill, 1984.
5. Mernissi F. Scheherazade Goes West. New York, 2001.
6. Ming bir kecha. Arab xalq ertaklari (o‘zbekcha nashrlari).